

Pochopenie človeka u Martina Luthera - medzi autonómiou a teonómiou

Hans Schwarz

Preklad: Mgr. Miroslava Franková

Martin Luther na sneme vo Wormsi (1521) prehlásil, že neodvolá obsah svojich diel dokiaľ nebude usvedčený „svedectvom Písma alebo zdravým rozumom“, a že „nie je ani bezpečné ani správne ísť proti svedomiu.“¹ To znamená, že Luther sa na jednej strane odvolával na rozum, i keď nie na autonómny rozum v modernom chápaní. Na druhej strane nazýva rozum fľandrou, ktorá pôjde za tým, kto zaplatí najviac. V spise *O ztročenej vôli* z roku 1525 Luther vyhlásil, že človek nemôže prísť ani k Bohu a nemôže byť ani na strane diabla; obaja vlastne nad ním bojujú a človek je buď poháňaný diablom, alebo je vedený Bohom. Čo sa dá na základe povedaného tvrdiť? Ako Luther chápe človeka s ohľadom na jeho slobodnú vôľu?

1. Lutherovo nepretržité varovanie proti slobodnej vôli u ľuďí

Bernhard Lohse uvádza: „Od prednášok listu Rímskym v 1515/16, a potom po zvyšku svojho života, Luther polemizoval najdrsnejším spôsobom proti prideleniu slobodnej vôle padnutému ľudstvu.“² V *Heidelbergskej dišpute* z roku 1518 sa teologické tézy 13 - 15 explicitne zaoberajú slobodnou vôľou. Luther v 13. téze píše: „Slobodná vôľa po páde existuje len ako slovné pomenovanie, a pokiaľ robí to, čo môže, pácha smrteľný hriech.“³ Teologicky povedané, ľudská bytosť po páde – a to znamená dnes – môže iba hrešiť. V 14. téze Luther ďalej vysvetľuje: „Slobodná vôľa môže po páde konať dobro iba v pasívnej schopnosti, ale vždy môže činiť zlo vo svojej aktívnej schopnosti (kapacite).“ Pre Luthera je slobodná vôľa mŕtva, skutočnosť, ktorá neexistuje. 15 téza dopĺňa: „Slobodná vôľa nemôže ani len zotrvať v stave nevinnosti a už vôbec nemôže činiť dobro v zmysle aktívnej schopnosti, ale len pasívne.“ Luther uzatvára svoju argumentáciu, keď v 16. téze tvrdí: „Človek, ktorý je presvedčený, že môže dosiahnuť milosť konaním toho, čo je v ňom, pridáva hriech ku hriechu, a tak sa stáva dvojnásobne vinným.“ Ak ľudská bytosť používa svoje schopnosti, vždy padne ďaleko od Božích očakávaní.

Luther poskytuje objasnenie tohto bodu vo svojej: *Obrane a vysvetlení všetkých článkov Dr. Martina Luthera, ktoré boli nespravodlivo odsúdené Rímskou bulou* (1521), odpovedí na pápežskú bulu *Exurge Domine*. S odvolaním sa na Žalm 143,5 si Luther kladie rétorickú otázku, prečo by chcel človek uniknúť pred Božím súdom? Odpovedá takto: „Ak bol skutok vo svojej podstate naozaj dobrý a bez hriechu, tak by nechcel uniknúť Božiemu spravodlivému súdu. Chyba potom musí byť nevíhnutne v skutku, ktorý nie je čistý. Je to preto, lebo žiaden človek nie je spravodlivý v Božích očiach a každý človek potrebuje Jeho milosť, dokonca aj v dobrých skutkoch.“⁴ Vždy žijeme v Božej milosti, pretože nemôžeme dodržiavať Božie nariadenia. V článku 36 toho istého spisu, Luther znova tvrdí: „Od pádu Adama alebo po dedičnom hriechu, slobodná vôľa existuje len ako slovné pomenovanie, a ak robí to, čo môže, hreší.“⁵ Nadväzujúc na to, vysvetľuje, že: „je vážna a slepá chyba učiť to, že slobodná vôľa je od prirodzenosti slobodná a môže sa, bez milosti obrátiť k Duchu, snažiť sa o milosť a vyžadovať si ju.“⁶ Človek

¹ "Luther na sneme vo Wormsi," in *LW* 32:112.

² Bernhard Lohse, *Martin Luther's Theology. Its Historical and Systematic Development*, trans. and ed. Roy A. Harrisville (Minneapolis: Fortress, 1999), 256.

³ Tento a nasledujúce citáty vid': Martin Luther, *Heidelberg Disputation* (1518), in *LW* 31:40.

⁴ Martin Luther, *Defense and Explanation of All the Articles* (1521), *LW* 32:84.

⁵ Martin Luther, *Defense*, *LW* 32:92.

⁶ Martin Luther, *Defense*, *LW* 32:93.

sa nemôže obrátiť k Bohu a rovnako tak nemôže urobiť nič nato, aby unikol pred hriechom. Luther tu neučí nič nové; mimo často opakovaných odvolaní sa na Písmo, sa taktiež neprerušene odvoláva na Augustína (ako by to robil každý správny augustinián) Otázka však ostáva: zmení sa situácia, keď do celkového obrazu vstúpi milosť?

V spise *Proti Latomusovi*, Luther rozlišuje medzi duchom a smrteľným telom, s odvolaním sa na Rímskym 7, keď tvrdí, že: „duch je slobodný od hriechu, ale telo je predané hriechu.“⁷ Jeden a ten istý človek je v dvoch odlišných vzťahoch: „pod milosťou je duchovný, ale pod zákonom, telesný.“ Milosť Ježiša Krista činí človeka duchovným a stavia jeho, alebo ju pod milosť, zatiaľ čo hriech robí z toho istého človeka telesného. Keď je ale darovaná prítomnosť milosti, hriech človeka nemôže postaviť pod hnev Boží: „Tak hriech je skutočne hriech, ale pretože milosť a dary sú vo mne, nie som ním obvinený - nie kvôli nevinnosti - akoby to nebolo zhubné - ale pretože milosť a Dar vládne vo mne.“⁸

Sme tu konfrontovaní s paradoxným trdením že človek je hriešny a zároveň svätý. Wilfried Joest vysvetľuje: „Luther myslí na akt života a vedenie človeka, v ktorom samotná osoba nie je aktívnym účastníkom, ale je vedená a sprevádzaná. Jeho pochopenie človeka je – vo význame veriacej osoby vo vzťahu k Bohu – úplne excentrické.“ Božia milosť pôsobí v ľudskej bytosti a činí z nej spravodlivú osobu pred Bohom. Inými slovami povedané, spravodlivosť je človeku pripočítaná. Neznamená to teda, že ľudská bytosť v skutočnosti nemá slobodnú vôľu? Keď sa pozrieme bližšie na Lutherov spis proti Erazmovi, nahliadneme hlbšie do tejto problematiky.

2. Problém slobodnej vôle v diele *De Servo Arbitrio*

Erazmus vo svojom spise o *Slobodnej vôli* napísal: „Pod slobodnou voľbou na tomto mieste rozumieme silu ľudskej vôle, s ktorou sa človek môže napojiť na veci, ktoré vedú do večnej spásy, alebo sa môže od nich odvrátiť.“⁹ To znamená, že ľudská bytosť má slobodu voľby, a to nielen v pozemských veciach, ale aj vo veciach, ktoré sa týkajú spásy. Pre Erazma, človek môže buď prijať alebo odmietnuť spásu, alebo dokonca viac, môže sa snažiť, aby spásu dosiahol. Pochopiteľne pre Luthera je takýto koncept slobodnej vôle neprijateľný, a tak v spise *O zotročenej vôli*, jednoznačne uvádza, „že slobodná voľba nepatrí nikomu inému, jedine samotnému Bohu.“¹⁰ Erazmovi ale priznal, že by aj bolo možné pripísať človeku postoj, v ktorom má určitú miery voľby, ale pripísať slobodnú voľbu človeku vo vzťahu k duchovným veciam je príliš veľa. Luther tu pripustil určitú mieru slobodnej voľby alebo autonómie v ľudskej bytosti. To, čo on rozumie pod autonómiou sa stane jasnejším o niekoľko viet ďalej: „Nenazvali by ste otroka slobodným, ktorý pôsobí pod najvyššou mocou svojho pána; ale napriek tomu môžeme právom nazvať človeka alebo anjela slobodnými, keď žijú pod neobmedzenou vládou Boha (ak nespomíname hriech a smrť) takým spôsobom, že nemôžu ani na chvíľu existovať z vlastnej sily.“ Luther sa tu odvoláva na Boha ako Stvoriteľa a Udržovateľa, ktorý má vždy všetko vo svojich rukách; je presahujúca neobmedzená moc, z ktorej všetky veci a ľudia dostávajú silu žiť. Preto je tu teonómia, ktorá umožňuje celému stvoriteľskému poriadku, vrátane ľudstva, prežiť a rozkvitať. V týchto medziach ľudská bytosť môže riadiť svoje vlastné záležitosti. Toto konštatovanie zahŕňa v sebe obmedzenú formu autonómie.

⁷ Martin Luther, *Against Latomus* (1521), LW 32:246, fort his and the following quote.

⁸ Martin Luther, *Against Latomus*, LW 32:249.

⁹ Podľa Martina Luthera, *The Bondage of the Will* (1525), LW 33:102f

¹⁰ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:103, pre tento a ďalšie citáty.

Erazmus ale obhajuje niečo viac, ako tento druh obmedzenej formy autority: tvrdí, že máme slobodnú vôľu, čo sa týka spasenia. Luther tu počíta s ťažkou, ba dokonca nebezpečnou myšlienkou predestinácie.

(Božia predestinácia je) tá skrytá a hrozná Božia vôľa, ktorá určuje svojou radou, ktorý a aký človek chce, aby bol prijímateľ a spoločník jeho kázanej a ponúkanej milosti. Táto vôľa tu nie je nato, aby bola preskúmaná, ale naháňajúca hrôzu, ako to najväčšie tajomstvo Božej majestátnosti určené iba pre Neho samotného a pre nás neprípustného...V tomto kontexte povedané, sa Boh skrýva a nechce nám byť učinенý známym, pretože to nie je našou záležitosťou... tak teda Boh musí byť ponechaný na jeho vlasnú majestátnosť

Veci nad nami nie sú našim „biznisom“... Boh musí byť ponechaný na seba, vo svojej vznešenosti, v tomto ohľade s ním nemáme nič dočinenia, ani on nechce, aby sme s ním dočinenia mali. Ale my s Ním niečo máme, kým je možné poznávať v Jeho Slove, skrze ktorého sa nám ponúka...V tejto súvislosti povieme, že On nežiali nad smrťou ľudí, v ktorých On koná, ale neschvaľuje smrť, ktorú nachádza vo svojich ľuďoch a túži im ju odstrániť. Preto Boh ktorý je kázaný, je ten, ktorý má záujem...Ale Boh skrytý v svojej majestátnosti iba nežiali, ani neodstraňuje smrť, ale dáva život, smrť, a je všetko vo všetkom. Preto sa nezviazal svojim Slovom, ale ponechal seba slobodného nad všetky veci.¹¹

Luther karhá Erazma pretože nerozlišuje medzi kázaným Bohom a skrytým Bohom alebo medzi slovom Božím a samotným Bohom.

Luther správne tvrdil, keď povedal, že by sme sa mali zaoberať iba *deus relevatus*, zjaveným Bohom. To, čo nie je zjavené je dostupné iba na špekuláciu, a preto je nejasné. Nezjavené tajomstvo Boha, *deus absconditus*, má byť preto najviac uctievané. Bernhard Lohse v tejto súvislosti poznamenáva, že: „Luther sa priblížil k rozdeleniu chápania Boha na dve časti“, hoci si nemyslí, že Luther prekročil tie hranice.

V skutočnosti Luther nerozpráva o dvoch Bohoch, ale robí dve veci. Na jednej strane hovorí Erazmovi, že jediným spôsobom, ako môžeme poznať niečo o Bohu je cez zjavené slovo, v ktorom sa stretávame s evanjeliom o Božej milosti. Na druhej strane je tu skrytý Boh zahalený v tajomstve, ku ktorému sa nemôžeme obrátiť, a ktorého nemôžeme preskúmať. Predsa len v tomto bode Luther začína neúplne. Zatiaľ čo pripúšťa, že v tomto svete je iba jedna moc, jeden Boh, pokračuje potom diskusiou o skrytej strane Boha. Boh, ktorý rozhoduje o živote a smrti, musí byť taktiež Boh, ktorý je nad smrťou hriešnika. Určitým spôsobom Luther prijíma Augustinovo tvrdenie o tom, že všetci si zaslúžime smrť, ako následok našej hriešnosti, ale v Jeho nepreniknuteľnej добрote, Boh niektorých vyvolil ku milosti.

Luther sa znova ujíma spomínanej presahujúcej Božej moci na príklade zatvrdenia faraónovho srdca. Tu Luther tvrdí, že faraón nemohol „ani klásť odpor Jeho (Božej) všemohúcnosti, ani sa zbaviť vlastnej skazenosti.“ Božia presahujúca vôľa vedie zlého (hriešneho) človeka k hriešnemu rozhodnutiu, ktorému sa dobrovoľne poddá. Luther potom vyhlasuje proti Erazmovi, že „slobodné rozhodnutie nemôže urobiť nič, iba zlo.“ Myslí tým samozrejme na slobodné rozhodnutie bez Božej milosti.

Luther ide dokonca o jeden krok ďalej. Najprv priznáva, že je to veľmi ťažké – ak nie nemožné - držať sa súčasne oboch, Božiemu predzvedeniu a ľudskej slobody. Nakoniec uzatvára, keď hovorí, že s: „nevyvrátiteľnou logikou toho, že my sme sa sami nestvorili, ani nežijeme alebo nekonáme nič sami zo seba, ale s Jeho vševedúcnosťou...vopred vedel, že by sme mali byť takými ľuďmi, akými sme a preto nás teraz takto pretvára, poháňa, a riadi...takáto Božia predzvedenosť a všemohúcnosť sú diametricky odlišné od našej slobodnej vôle, pretože buď sa Boh môže mylíť vo svojej predzvedenosti a taktiež chybiť v činoch (čo je nemožné), alebo my

¹¹ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:139f.

musíme konať a byť vedený v súlade s jeho predzvedenosťou a aktivitou.¹² S odvolaním sa na Božiu všemohúcnosť, Luther cituje 1. Kor. 12,6, kde Pavol tvrdí, že Boh pôsobí všetko vo všetkých. Bernhard Lohse správne poznamenáva, keď tvrdí, že Luther sa najmenej na niekoľkých miestach približuje deterministickému názoru, že ľudia nemajú žiadnu slobodu ani vo vonkajších veciach života ale sú vedení Bohom.¹³

Podľa Luthera Božie predzvedenie nevyklučuje ľudskú úmyselnosť alebo ľudskú slobodu. Napríklad, v súvislosti s Judášom a jeho zradou Ježiša Luther tvrdí, že rozhodujúca otázka tu nie je „či sa Judáš stal zradcom nedobrovoľne alebo dobrovoľne, ale či sa v čase predurčenom Bohom muselo stať to, že Judáš, činom svojej vôle mal zradiť Krista“¹⁴ Vidíme tu predzvedenosť Boha, ktorý presne vie, ako sa veci budú diať a taktiež vidíme, že nič nemôže existovať bez Boha. Ľudia majú vôľu robiť rozhodnutia, ktorých už závery Boh vie. S týmto striktno limitovaným konceptom vôle v mysli Luther rozlišuje dva druhy spravodlivosti. Tá prvá je „spravodlivosť skutkov, alebo morálnej a civilnej spravodlivosti“, ktorá nás neospravedlňuje v Božích očiach. Potom tu je spravodlivosť viery, ktorá nie je závislá na žiadnych skutkoch, a ktorá s Božím priaznivým ohľadom je založená jedine na milosti.¹⁵ V prvom prípade majú ľudia určitú slobodnú vôľu, ale v druhom prípade slobodná vôľa nemá miesto. Prečo sa Luther tak pevne stavia proti slobodnej vôli v súvislosti so spasením? Vysvetľuje to tým, že ak by spasenie záviselo v akomkoľvek stupni na nás, potom uprostred všetkých protiventstiev a nebezpečenstiev tohto sveta, by bolo spasenie vždy neisté. Ďalej pokračuje: predsa aj keby tu neboli žiadne nebezpečenstvá alebo nešťastia alebo démoni, predsa by som musel pracovať pod neustálou neistotou a bojovať tak, akoby som vzduch rozrážal.¹⁶ Pretože máme limitovanú schopnosť, naše spasenie by bolo neisté. Neboli by sme si nikdy istý, či sme urobili dosť. Znamená to teda, že môžeme všetko nechať len na Boha a usadiť sa v kresle? Luther by s tým určite nesúhlasil, pretože táto teonómia nás obdarováva skutočnou autonómiou.

3. Podľa Luthera vedie teonómia k autonómii

Pre Luthera je jasné, že ľudská bytosť sa odlišuje od zvierat alebo stromu. Ľudská bytosť má istú autonómiu, pomocou ktorej je: „schopná na to, aby bola pritiahnutá Duchom a naplnená Božou milosťou.“¹⁷ Luther to nazýva: „dispozičná kvalita alebo pasívny postoj.“ Harry McSorley preto správne poznamenáva, že Luther „nenecháva vo svojej teológii žiadne miesto pre osobné rozhodnutie viery.“¹⁸ Podľa Luthera by takéto osobné rozhodnutie, v ktorom sa ja rozhodnem prijať Boha vážne, urobilo spásu závislú na mne. Viedlo by to do neistoty, k ničomu, čomu sa chcel Luther vyhnúť. Ešte dispozičná kvalita, podobne ako luteránska prax krstu novorodencov, nás stavia do pozície prijímateľov, zatiaľ čo Boha do pozície aktívneho účastníka. Týmto spôsobom sú ľudia „aktivovaní“ Bohom, ako to Luther vysvetľuje vo svojich *Prednáškach listu Galatským*: preto viera vždy ospravedlňuje a oživuje...ani nie je, ani neostáva nečinná alebo bez lásky.¹⁹

¹² Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:188f

¹³ Bernhard Lohse, *Martin Luthers Theology*, 167.

¹⁴ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:193.

¹⁵ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:270f

¹⁶ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:288.

¹⁷ Martin Luther, *The Bondage of the Will*, LW 33:67.

¹⁸ Harry J. McSorley, *Luther: Right or Wrong? An Ecumenical-Theological Study of Luther's Major Work, The Bondage of the Will* (New York: Newman Press, 1969, 369

¹⁹ Martin Luther, *Lectures on Galatians* (1535), LW 26:272, in his comments on Gal 3:12.

S Božou pomocou, i.e., zmocnený Božou milosťou, sme na ceste za spasením. Luther potom môže povedať: „Náš život preto nie je úplne zbožným, ale proces stávania sa božím, nie je zdravý, ale sa uzdravuje, nie je, ale stáva sa, nie odpočíva, ale koná. Nie sme teraz tým, čím sa staneme, ale sme na ceste. Proces ešte nie je dokončený, ale aktívne pokračuje. Nie je cieľ, ale správna cesta. Dnes sa ešte všetko neleskne ani netrblia, ale všetko sa očisťuje²⁰ Wilfred Joest uvádza, že sa to zdá zvláštne protirečenie medzi výrokom o tom, že kresťania sú hriešnici a súčasne svätí a rovnako aj myšlienka byť na ceste za spasením.²¹ Ale ako Luther ukazuje v ďalšom paragrafe, sme stále hriešnici, ktorí ešte nedosiahli dokonalosť, aj keď sa k nej približujeme. Toto dosiahnutie jednoducho nie je možné v tomto živote. Luther to vysvetľuje v kázni z r. 1518/19 v súvislosti s dvoma druhmi spravodlivosti.

Cudzia spravodlivosť je vštepená do nás bez našich skutkov jedine milosťou...Denne Kristus vyháňa starého Adama viac a viac podľa miery toho, ako viera a poznanie Krista rastie. Cudzia spravodlivosť nie je vštepená zrazu, ale začala, postupuje/činí progres a dosiahne svoju dokonalosť na konci cez smrť.

Druhý druh spravodlivosti je naša vlastná spravodlivosť, nie preto, že sami od seba konáme, ale preto, že konáme s prvou a cudziou spravodlivosťou. Toto je spôsob života, ktorý je strávený užitočne v dobrých skutkoch...Táto spravodlivosť je výsledkom spravodlivosti prvého typu, v skutočnosti je jej ovocím a dôsledkom. (Galatským 5,22)²²

Môžeme to nazvať inými výrazmi, keď povieme, že rastúca teonómia vedie k rastúcej autonómii užitočného konania dobrých skutkov. Čím viac žijeme v spojení s Bohom, tým sa viac stávame agentmi vlastného života a nie obeťami nášho vlastného konania.

Na ozrejmienie tohto bodu, Luther napísal traktát *O slobode kresťana* v roku 1520. Začína so zdanlivo paradoxným výrokom: „Kresťan je slobodným pánom nad všetkým a nikomu nie je poddaný. Kresťan je poníženým služobníkom všetkého a každému poddaný.“²³ Luther vysvetľuje, že každý človek má dvojakú prirodzenosť, vnútornú duchovnú prirodzenosť, v ktorej je kresťan novým človekom, a telesnú vonkajšiu prirodzenosť, v ktorej kresťan ešte stále žije v starom, telesnom charaktere. Podľa vnútornej prirodzenosti, kresťan sa stal spravodlivým skrze milosť a je preto slobodný od hriechu a večného zatratenia.

Tento novo-získaný status nie je statický, ale sa usiluje prejavovať. Preto Luther potvrdzuje: „Jedna a jediná vec je nevyhnutná pre kresťanský život: spravodlivosť a sloboda.“²⁴ Keď sa kresťan pevne drží Krista skrze vieru, je s Ním zjednotený. Hriech, smrť a zatratenie sú odohnané z duši a to, čo je Kristove – milosť, život a spása sú pridelené na ich mieste. Pretože nie sme dokonalé duchovné bytosti, ale stále je v nás staré stvorenie, Luther varuje, že: „my sa iba začíname vyvíjať a budeme dokonalí v budúcom živote. Človek nikdy nie je nečinný, zvlášť nie kresťan. Postupne to staré, vonkajšie ja je čoraz viac prenesené do zhody s vnútrajškom. Skutky, ktoré vyplývajú z tejto premeny su zrodené spontánnou láskou v poslušnosti Bohu.

Odvtedy, čo človek žije na zemi, nežije jednoducho len pre seba, ale taktiež pre a s inými. Kresťan prináša k podmaneniu starého človeka takým spôsobom, že ona/on „môže úprimne a slobodne slúžiť iným...Nemôže byť v tomto živote nečinný a bez skutkov voči blížnym.“²⁵

²⁰ Martin Luther, *Defense*, 32:24.

²¹ Cf. Wilfried Joest, *Ontologie der Person*, 266.

²² Martin Luther, "Two Kinds of Righteousness" (Sermon), *LW* 31:299f.

²³ Martin Luther, *The Freedom of a Christian* (1520), *LW* 31:344.

²⁴ Martin Luther, *The Freedom of a Christian*, *LW* 31:345

²⁵ Martin Luther, *The Freedom of a Christian*, *LW*, 31:364.

Zmena, ktorú kresťania prežijú je sama o sebe taktiež zmenou ich postoja voči iným ľuďom – a ja by som si trúfol dodať (a ísť ďalej ako Luther) – taktiež voči celému stvorenstvu.

Kresťan nežije viac sebe, ale v Kristovi a v svojom blížnom. Inak nie je kresťanom. Žije v Kristovi skrze vieru, v svojom blížnom skrze lásku. Vierou je zachytený mimo seba k Bohu. Láskou padá mimo seba k svojmu blížneho. Ale vždy zostáva v Bohu a Jeho láske.²⁶

Stretávame tu opäť Lutherov pohľad na vzájomný vzťah medzi teonómiou a autonómiou. Pretože sme teonómny a žijeme v spojení s Bohom, sme autonómny na to, aby sme vhodným spôsobom jednali s našim blížnym. Samozrejme, môžeme dodať, že ľudia, ktorí nie sú teonómny ale, ako by povedal Luther, sú v zajatí hriechu a v otroctve Satanovi, taktiež budú autonómny v jednaní s blížnymi. Ale ich činy by boli poznačené rozpoltenosťou motívov. Predsa len, cez obmedzenú autonómiu, ktorú Boh dáva každému ľudskému tvorovi, môžu takýto ľudia jednať buď pozitívne alebo negatívne so svojim blížnym, avšak akoby podliezaví silám negativity. Bezúhonne životy sú skutočnou možnosťou života pre všetkých. Ale iba ak je človek v jednote s Bohom, bude jeho konanie jednoznačne (jasne) dobré. Luther si vždy ostáva vedomý toho, že sme stále na ceste k dokonalosti a preto kresťania nie sú bez chýb a následného pokarhania.

Tak čo je vlastne výhoda toho, že kresťania smú žiť v teonómii? Kvôli jednej veci, že majú istotu, že napriek ľudským nedostatkom, všetko – či zemské, či nebeské – bude nakoniec dobré. Kresťania sú tak oslobodený od bremena toho, že musia spasit' svet. Potom sú oslobodení k tomu, aby sa angažovali v potrebách každodenného života.

(Preklad z anglického originálu: Mgr. Miroslava Franková)

²⁶ Martin Luther, *The Freedom of a Christian*, LW 31:371.